

12/06/2011

נייר עמדה - התכנית הרב שנתית להרחבת הנגישות להשכלה גבוהה

בחברה הערבית

הקדמה:

נייר עמדה זה מוגש ע"י התאחדות הסטודנטים בישראל, ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, ומרכז חיראק לקידום השכלה גבוהה בחברה הערבית. שלושת הגופים פועלים, ביחד וכל אחד לחוד, כדי להביא לשיפור כמותי ואיכותי במצב החינוך וההשכלה הגבוהה בקרב תלמידים וסטודנטים ערבים.

נייר עמדה זה אינו מתיימר להקיף או לחקור לעומק את כלל הקשיים בהשתלבותם של סטודנטים ערבים במערכת ההשכלה הגבוהה בארץ - אלא לספק תמונת מצב כוללת לבעיות הקיימות, כפי שאנו מכירים אותן מתוקף עבודתנו והיכרותנו עם האתגרים, הקשיים וההזדמנויות של הסטודנטים הערביים ושל ההשכלה הגבוהה בחברה הערבית.

בכל נושא ונושא יובאו גם המלצות שיש בהן לדעתנו לסייע להתגבר על אותן בעיות ולעודד את השתלבותם של צעירות וצעירים ערבים במערכת ההשכלה הגבוהה, בשוק העבודה, ובכלל.

רקע:

המועצה להשכלה גבוהה הקדישה בעשור האחרון מאמצים ומשאבים רבים בקידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית. עלייה ניכרת בהשתתפות סטודנטים ערבים נרשמה בעיקר במכללות להכשרת מורים ובעקבות פתיחתן של המכללות האזוריות.

מצ"ב כנספח לנייר עמדה זה עיקר המלצות דו"ח ועדת המשנה של ות"ת לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית, מל"ג, 2001 (להלן: דו"ח ועדת המשנה). הדו"ח התקבל פה אחד הן בות"ת והן במל"ג. חלק מהמלצותיו יושם, חלק יושם באופן חלקי, וחלק טרם יושם כלל.

עם זאת, אחוזם של הסטודנטים הערביים במערכת ההשכלה הגבוהה (כ-11%) עדיין נמוך בהרבה משיעורם בקבוצת הגיל (מעל 20%). אחוז הסטודנטים הערביים הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות עדיין נמוך יחסית (פחות מ-10%), ואילו שיעור הלומדים לתואר שני ותואר שלישי נמוך מאוד (6.6% ו-3.7% בהתאמה).

האי-שוויון במערכת החינוך הקדם אוניברסיטאית - המתבטא בפערים גדולים בזכאות לתעודת בגרות (רק 1 מכל 3 בוגרים ערבים בממוצע זכאי לתעודה, לעומת 2 מתוך 3 יהודים), באיכות תעודת הבגרות (רק 70%-75% מהזכאים הערבים בממוצע עומד בתנאי הקבלה, לעומת 90%-85% מהיהודים) ובבחינה הפסיכומטרית (פער של יותר מ-100 נקודות בממוצע) - אי שוויון זה מציב את המועמד הערבי בנקודת זינוק נחותה מזו של עמיתו היהודי. גם אותם מועמדים ערבים אשר עוברים את המשוכה של הבגרות והפסיכומטרי נתקלים בקשיים נוספים, אקדמיים, תרבותיים וחברתיים-כלכליים, הן בהליך הקבלה והן במשך הלימודים עצמם.

מערכת החינוך הקדם אוניברסיטאית:

הפערים בתחום החינוך מתחילים כבר מהגיל הרך. משרד החינוך החל לאחרונה ליישם, אם כי באופן חלקי, המלצות של ועדות מקצועיות משותפות עם ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי והוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות, בנושאי הישגים, תשתיות ולקויות למידה. ברור כי ככל שיושמו יותר משאבים במערכת החינוך הערבי הדבר יביא להעלאה ההישגים בטווח הרחוק, ולהרחבת הנגישות להשכלה הגבוהה.

אם להתרכז בטווח הבינוני והמידי, היינו בשלב לימודי התיכון, אז ניתן להצביע על מספר בעיות: היעדר מידע ומודעות לחשיבות ההשכלה הגבוהה, היעדר אמון בנכונות הקליטה של שוק העבודה הישראלי ובכדאיות ההשכלה הגבוהה, אי עמידה בתנאי הקבלה למוסדות להשכלה גבוהה (כ-25% מבין הזכאים לתעודת בגרות).

המלצות:

1. יישום מלא של המלצות הוועדות המקצועיות הני"ל;
2. שילוב 10,000 תלמידים ערבים (במשך 6 שנים) במכינות הקדם האקדמיות (ראה להלן);
3. הגברת המודעות לחשיבות ההשכלה הגבוהה, ע"י:
  - א) פתיחת מרכזי מידע ביישובים הערביים עצמם (6-7 מרכזים בערים מרכזיות, בשתי"פ עם רשויות מקומיות ערביות). הניסיון מוכיח כי ככל שהמידע נגיש יותר, מבחינת גיאוגרפיה, שפתית ותרבותית, הדבר מסייע רבות להגברת המודעות. מרכזים כאלה יוכלו להוות גם מוקד לסטודנטים ובוגרים בנושאי תעסוקה, תארים מתקדמים וכיו"ב;
  - ב) פיתוח מערך מיוחד להכוון לימודי וייעוץ אקדמי לתלמידי תיכון ערביים, בשיתוף אנשי מקצוע ערביים, ומימון/ סבסוד שירותי הכוון לימודי בבתי ספר ערביים בשתי"פ עם ארגוני חינוך ערביים;
  - ג) הוספת תקנים של יועצים חינוכיים בחינוך הערבי (כיום עומד המחסור על כ-250 תקנים).
  - ד) ייזום פרויקטים שמטרתם חשיפת העולם האקדמי לתלמידי תיכון מהפריפריה לחוגים שאין להם מודעות בקרב האוכלוסייה הערבית. הפרוייקטים יתופעלו בשיתוף פעולה בין האוניברסיטאות לבתי הספר התיכוניים.

מכינות קדם אקדמיות:

כ-750 סטודנטים ערבים בלבד (מתוך יותר מ-12 אלף סטודנטים) לומדים במכינות קדם אקדמיות. מאות בודדים עושים זאת במסלולים ייעודיים למגזר הערבי. אחוז הערבים במכינות עומד על 6.3%, ואילו אחוז הממשיכים ללימודים אקדמיים עומד על 5.2% בלבד.

בעיות:

1. חוסר מודעות לעצם קיום המכינות, במיוחד בקרב תלמידים ערבים מחוסרי תעודת בגרות או זכאים שאינם עומדים בתנאי הקבלה.
2. הדימוי הירוד שיש לציבור הסטודנטים הערבים על המכינות הקדם אקדמיות.
3. אי-התאמה מספקת של תכניות הלימוד לצרכים ולחסמים של התלמידים הערביים.
4. ריחוק גיאוגרפי – מרבית המכינות ממוקמות ביישובים יהודיים ובנוסף לריחוק הפיזי ישנם קשיי הסתגלות תרבותיים.
5. מצב סוציו-אקונומי – התמיכה הכספית של מלי"ג ניתנת בעיקר ליוצאי צבא (ות"ת איננה תומכת בתלמידי מכינה ערבים הלומדים כיחידים אלא רק באלה הלומדים במסלולים מסוימים ומוגדרים).
6. אחוזי נשירה גבוהים ואי-השתלבות לאחר מכן בלימודים אקדמיים.

המלצות:

בדצמבר 2010 פרסמה [הוועדה המיוחדת לבחינת פעילות המכינות הקדם אקדמאיות](#) את המלצותיה לשר החינוך (וועדת אריאב), המלצות הוועדה הרלוונטיות לאוכלוסייה הערבית יכולות לענות באופן מהותי על הצרכים היום ולהביא לפתרון מרבית הבעיות, להלן נביא את עיקרן:

1. הגברת המודעות (בין השאר ע"י הנגשת המידע באמצעות מרכזי מידע הנ"ל).
2. בחינה מחודשת של תכניות הלימוד בכלל ושל אלה הנלמדות במסלולים ייעודיים למגזר הערבי, בשיתוף אנשי מקצוע ערביים, והתאמתן לצרכים ולחסכים הייחודיים.
3. עידוד פתיחת מכינות במוסדות אקדמיים ביישובים הערביים הגדולים (למשל במוסד האקדמי נצרת או אף במרכזי המידע עצמם).
4. שיתוף פעולה עם בתי הספר ביישוב שבו יוקמו המכינות ופנייה יזומה לתלמידים בעלי הישגי הביניים להשתלבותם במכינות.
5. הגדרת אוכלוסיית התלמידים הערבים כ"אוכלוסייה ראויה קידום", בהתאם להמלצות דו"ח ועדת המשנה של ות"ת לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית (ועדת אל-חאג', 2001).
6. מציאת פתרון לבעיית מלגת הקיום ("מנגנון פיצוי" לקריטריון השירות הצבאי, בהתאם להמלצות דו"ח ועדת המשנה של ות"ת הנ"ל).
7. פיתוח מערך הכוונה ייעודי ליוצאי המכינות והטמעת שילובם במוסדות האקדמאיים השונים.

פסיכומטרי:

המבחן הפסיכומטרי נחשב לאחד החסמים המרכזיים בפני מועמדים ערבים. על-פי נתוני המרכז הארצי לבחינות ולהערכה לשנת 2009, הציון הממוצע של נבחנים בשפה הערבית נמוך ביותר מ-100 נקודות מן הציון הממוצע של נבחנים בעברית (456 לעומת 564). הציון הממוצע של נשים ערביות נמוך אף יותר.

יש בבחינה הפסיכומטרית מימד של הטיה תרבותית, הפוגע בסיכויי ההצלחה של רבים מהמועמדים המגיעים מרקע תרבותי וחברתי שונה מזה השולט בחברה, ובמיוחד בסיכוייהם של מועמדים ערבים ובני עיירות הפיתוח.

מחקרים אמפיריים רבים מטילים ספק במידת הצלחתו של אמצעי ניבוי זה בהערכת סיכויי ההצלחה של מועמדים הבאים מרקע סוציו-אקונומי נמוך.

דו"ח ועדת המשנה של ות"ת לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית (2001), שאומץ פה אחד בות"ת ובמל"ג, קבע כי: "... קיימות מספר בעיות הקשורות בבחינה הפסיכומטרית עצמה. בחינה זו נועדה ותוכנה בעיקר לסטודנטים בעלי רקע תרבותי מערבי. לכן הבחינה אינה מותאמת לסטודנטים ערבים או אפילו, לסטודנטים יהודים בעלי רקע מזרחי".

פקולטות וחוגים רבים במוסדות שונים, במיוחד במקצועות המבוקשים ושיש בהם מחסור בבוגרים ערבים, נותנים עדיפות גבוהה לציון פסיכומטרי בשקלול תנאי הקבלה, לעתים אף ביחס 3:1.

יצוין כי רוב מדינות העולם אינן עושות שימוש בשיטת הפסיכומטרי כתנאי קבלה למוסדות להשכלה גבוהה.

מצ"ב כנספחים לנייר עמדה זה שני מסמכים בעניין המבחן הפסיכומטרי:

א. **הבחינה הפסיכומטרית כמכשול בפני השכלה גבוהה בחברה הערבית: תמונת מצב, בעיות והמלצות** (נייר עמדה מאת ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דיראסאת – מרכז ערבי למשפט ומדיניות, ומרכז חיראק לקידום השכלה גבוהה בחברה הערבית, 2011).

ב. **שיטות קבלה למוסדות להשכלה גבוהה – סקירה משווה** (מסמך מאת מחלקת מחקר ומידע, כנסת ישראל, 2006).

המלצות:

1. הבחינה הפסיכומטרית תהווה מקסימום 50% מציון הקבלה לאוניברסיטאות (בהתאם להמלצות ועדת המשנה);
2. עריכת שינויים בתוך הבחינה הפסיכומטרית, המיוחדת בפרק החשיבה המילולית, בשיתוף אנשי מקצוע ערביים (בהתאם להמלצות ועדת המשנה);

ראיון אישי:

בחלק מהחוגים נדרש מהמועמדים, נוסף לציוני מבחני הבגרות והפסיכומטרי, לעבור ראיון אישי, אשר לעתים רבות חורף את עתידם האקדמי.

ככלל, הראיון האישי מהווה מכשול בפני תלמידים ערביים משתי סיבות:

- א. קשיי שפה – עברית אינה שפת האם של המועמד הערבי, וגם אם הוא שולט בה מבחינות קרוא וכתוב עדיין יכולת הביטוי שלו מוגבלת. עבור מועמדים רבים זוהי הפעם הראשונה בה הם מקיימים שיחה מקצועית בשפה העברית.
- ב. הבדלי תרבות – מועמדים ערבים, המגיעים מחברה שהיא לרוב מסורתית ופטריארכאלית, יכולת הביטוי העצמי שלהם עלולה להיפגם כשפניהם עומדים אנשים מבוגרים ובעלי סמכות מנהלית ומקצועית.

המלצות:

1. הכרה והתחשבות בכך שראיונות בעברית מהווים מכשול עבור סטודנטים ערבים (בהתאם להמלצות ועדת המשנה) ועירוב מראיינים דוברי השפה הערבית בהליך הראיון.
2. מימון מפגשי הכנה מיוחדים של מועמדים ערבים לראיונות אישיים (למשל במרכזי המידע המוצעים הנ"ל).

הגבלת גיל:

האוניברסיטאות בישראל מתנה את תחילת הלימודים בחלק מהחוגים בגיל מינימום, דבר המונע מאלפי צעירים ערבים להירשם לאוניברסיטה מייד עם תום לימודיהם התיכוניים.

תנאי זה מפלה לרעה בעיקר את המועמדים הערבים. מועמדים המבקשים להתקבל ללימודים במסגרת העתודה האקדמית של צה"ל, דהיינו מייד לאחר סיום לימודיהם התיכוניים, פטורים מסעיף הגבלת הגיל!

הגבלת הגיל מופיעה בעקיפין גם בקביעת המועד האחרון בו נדרש המועמד להציג את תעודת הבגרות שלו, קודם למועד בו מפרסם משרד החינוך את ציוני בחינות הבגרות. גם בהקשר הזה קיים חריג המוחל על עתודאים, עבורם מסכימות האוניברסיטאות לדחות את המועד האחרון למסירת ציוני הבגרות.

תנאי זה מופעל בעיקר בלימודים במקצועות הטיפול, בפקולטות לרפואה ובבתי ספר לעבודה סוציאלית – כולם מקצועות שיש בהן מחסור ניכר בחברה הערבית ושיש בהם חשיבות רבה לשפת המטפל.

למדיניות הגבלת הגיל שאימצו האוניברסיטאות בישראל אין אח ורע בעולם. שום מוסד אקדמי בעולם לא מגביל את תחילת הלימודים לסטודנטים בני 20 ומעלה.

מצ"ב כנספח לנייר עמדה זה מסמך בעניין הגבלת הגיל:

הגבלת גיל הקבלה לאוניברסיטאות בישראל (נייר עמדה מאת ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דיראסאת – מרכז ערבי למשפט ומדיניות, ומרכז חיראק לקידום השכלה גבוהה בחברה הערבית, 2010).

המלצות:

1. ביטול כל הגבלות הגיל הגורפות כתנאי לקבלה ;

2. התחשבות האוניברסיטאות במועד פרסום ציוני בחינות הבגרות ע"י משרד החינוך בעת קביעת המועד האחרון בו נדרש המועמד להציג את תעודת הבגרות שלו, כנהוג עם עתודאים.

דיור:

הסטודנטים ערבים סובלים ממצוקת דיור חריפה. בתבחינים לזכאות לשירותי הדיור (מעונות הסטודנטים) מוקדשות נקודות רבות לשירות הצבאי, ממנו פטורים רוב הסטודנטים הערביים. הדבר מביא לעתים רבות לדחיקתם של הסטודנטים הערבים לתחתית הסולם (כפי שקרה לאחרונה [באונ' ת"א בעקבות הפרטת המעונות](#)), ולהצבתם בנקודת זינוק לא שוויונית ביחס לסטודנטים יהודים.

בנוסף, בשל התרחבות תופעות גזעניות בחברה הישראלית בשנים האחרונות - כגון פרסום "מכתב הרבנים" ופסקי הלכה שקראו לא להשכיר דירות למי שאינם יהודים - מתקשים סטודנטים ערבים רבים לשכור דירות בערים בהן הם לומדים. גם אלה שמצליחים למצוא פתרון דיור נאלצים לשלם מחירים מופקעים – כך הופכת הגזענות גם לשחקן כלכלי המגדיל את הביקוש ומקטין את ההיצע.

בצל המצב הסוציו-אקונומי, אופקי התעסוקה הצרים ושאר האתגרים החברתיים והתרבותיים שבפניהם ניצב הסטודנט הערבי, במיוחד בשנת הלימודים הראשונה, בעיית הדיור עלולה להשפיע באופן משמעותי בהישגיו האקדמיים, ולהנציח את רמת הנשירה הגבוהה של סטודנטים ערביים.

יצוין כי בעקבות מאבק של סטודנטים ומרצים יהודים וערבים, ובעקבות התערבות של חברי מועצת העיר ת"א-יפו וועדת החינוך של הכנסת, מתגבש [מודל חדש לסיפוק פתרונות דיור](#) לסטודנטים, בשתי"פ בין האוניברסיטה לעיריית ת"א.

המלצות:

1. הגדרת אוכלוסיית התלמידים הערבים כ"אוכלוסיה ראויה קידום", בהתאם להמלצות דו"ח ועדת המשנה וקבלת קריטריון זה כקריטריון חלופי לשירות הצבאי.
2. מנגנון פיצוי - הגדרת תבחין אלטרנטיבי לסטודנטים הערבים שיעמיד אותם בנקודת זינוק דומה לזו של הסטודנטים היהודים (בהתאם להמלצות ועדת המשנה), במיוחד עבור סטודנטים בשנה א' ;
3. בעת חישוב המרחק הגיאוגרפי של יישוב, יש לקחת בחשבון גורמים כמו הנגישות לתחבורה ציבורית (בתוך היישוב ומהיישוב לאוניברסיטה), זמינותה (תדירות ועלות) והזמן הדרוש להגעה לקמפוס ;
4. פיתוח תשתיות חדישות לתחבורה ציבורית ביישובים הערביים (בשתי"פ עם משרד התחבורה ורשויות מקומיות ערביות) במיוחד בגליל והמשולש.
5. אימוץ ועידוד המודל של אוניברסיטת ת"א הנ"ל, במיוחד ביישובים בהם קיימת בעיה של גזענות כלפי ערבים בכלל וסטודנטים ערבים בפרט (צפת למשל).

מלגות:

בתבחינים לזכאות למלגות של משרד החינוך, של האוניברסיטאות עצמן ושל שאר גופים ציבוריים, מוקדשות נקודות רבות לשירות הצבאי, ממנו פטורים רוב הסטודנטים הערביים. הדבר מביא להצבת הסטודנטים הערבים בנקודת זינוק לא שוויונית ביחס לעמיתיהם היהודים.

גם קריטריונים נוספים, כגון [אזורי עדיפות לאומית](#), מפלים לרעה את הסטודנטים הערבים.

כמוכן, רשויות מקומיות יהודיות מחלקות מלגות רבות לסטודנטים ברשותה, דבר שלא מתקיים כיום ביישובים הערבים בגלל המצב הקשה השרויות בו הרשויות.

בשל המצב הסוציו-אקונומי בחברה הערבית, המקורות החלופיים למלגות עדיין מועטים ואינם עונים על הצרכים הגדולים – זאת להבדיל מן החברה היהודית שבה מתקיימים מנגנוני סיוע ממוסדים לסטודנטים.

המלצות:

1. הגדרת אוכלוסיית התלמידים הערבים כ"אוכלוסייה ראויה קידום", בהתאם להמלצות דו"ח ועדת המשנה והתחשבות בקריטריון זה בעת חלוקת מלגות ממקורות ממשלתיים.
2. מנגנון פיצוי - הגדרת תבחין אלטרנטיבי לסטודנטים הערבים שיעמיד אותם בנקודת זינוק דומה לזו של הסטודנטים היהודים (בהתאם להמלצות ועדת המשנה);
3. קביעת רף מינימאלי (שריון 20% למשל) של מלגות שמקורן בכספי המדינה לסטודנטים ערביים;
4. ייסוד קרן מיוחדת למלגות לסטודנטים ערביים, שתעבוד בשיטת המאצ'-אפ (גיוס תרומות מאנשי עסקים ערבים וחברות מסחריות, וסכום זהה מכספי המדינה). יצוין בהקשר זה כי מרכז חיראק פועל לקידום יוזמה זה בקרב אנשי מפתח בחברה הערבית.

תמיכה אקדמית:

הן בשל האתגרים האקדמיים והן בשל קשיי ההסתגלות החברתיים והתרבותיים, נחשבת שנת הלימוד הראשונה של סטודנטים ערביים כשנה הקשה, "הקריטית ביותר". בשל כך נרשמים בקרבם שיעורי נשירה גבוהים (כ-30%), וציוניהם בשנת הלימוד הראשונה נמוכים באפו ניכר מאלה בשנה השנייה והשלישית. כמו כן, מתקשים סטודנטים ערבים חדשים לרכוש מיומנויות אקדמיות בסיסיות, דבר המתבטא בהתקשות בכתיבה אקדמית ובלמידה למבחנים.

המלצות:

1. הגדרת אוכלוסיית התלמידים הערבים כ"אוכלוסייה ראויה קידום", בהתאם להמלצות דו"ח ועדת המשנה;
2. עיבוי מנגנון התמיכה האקדמית בסטודנטים ערבים בכלל ובשנה א' בפרט;
3. הגברת העסקת יועצים אקדמיים ערבים במחלקות ובמדורים הרלבנטיים במוסדות להשכלה גבוהה;
4. הפעלת תכניות חניכה רחבות היקף, תוך שימוש בתמריצים אקדמיים (נקודות) וכספיים (מלגות);
5. הפעלת קורסי הכנה אינטנסיביים לסטודנטים חדשים (לפני תחילת הלימודים), תוך שימוש בתמריצים אקדמיים וכספיים;
6. גיבוש מסלולי לימודי אנגלית ייעודים לסטודנטים הערבים שלא הצליחו להשיג רמת פטור באנגלית על פי דרישת המוסדות, היות והאנגלית נחשבת לשפה זרה שנייה ומכשול גדול בהתקדמות האקדמית.
7. גיבוש תוכנית לקליטה וקידום הסטודנטים הערבים בכל מוסד להשכלה גבוהה. התוכנית תכלול סיוע בתחומים: כלכלה, דיור, תחומי לימודים, השתלבות בחיי הקמפוס, ייעוץ אקדמי, חונכות, שיעורי עזר, קורסים באנגלית ועברית, קורסים בחשיבה מדעית ובמיומנות למידה.
8. יצירת אפשרות לסטודנטים ערבים ללמוד ארבע שנים ולשלם רק על שלוש שנים;
9. הכללת השירותים הניתנים לסטודנטים ערבים (כמו אלה הניתנים לאוכלוסיות ראויות קידום בכלל) במדד "איכות השירותים" המהווה את אחד המדדים בגינם הות"ת מתקצבת מוסדות להשכלה גבוהה;

10. הקמת סדנאות תמיכה לקורסים בהם סטודנטים ערבים נכשלים באחוזים גבוהים במיוחד.
11. עיגון הזכות לתוספת זמן בבחינות לתלמידים ששפת אמם אינה עברית (15 דקות לכל שעת מבחן) בכלל ובשנה א' בפרט.

תכניות ומסלולים אקדמיים מיוחדים:

בשל הצרכים המוגברים של החברה הערבית מחד, וההכרה בצרכים הייחודיים של סטודנטים ערבים מאידך, פותחו בשנים האחרונות בכמה מוסדות תכניות ומסלולים אקדמיים מיוחדים לסטודנטים ערבים, במיוחד בתארים מתקדמים.

מגמה זו, שבאה לתת מענה, ולו חלקי, לקשייהם האובייקטיביים והסובייקטיביים של סטודנטים ערבים, הינה מגמה מבורכת ומוצלחת. עם זאת, היא אינה מהווה תחליף לקידום שוויון הזדמנויות מהותי בכלל המערכת.

ובל זאת, המסלולים האלה עדיין מועטים יחסית. גם האלה הקיימים עדיין אינם ממוסדים, ואף נאבקים על קיומם מדי שנה בשל בעיות תקציביות. דוגמה בולטת לכך הינה התכנית הייחודית לתואר שני בפסיכולוגיה קלינית – חינוכית באוני' חיפה.

המלצות:

1. הגדרת אוכלוסיית התלמידים הערבים כ"אוכלוסיה ראויה קידום", בהתאם להמלצות דו"ח ועדת המשנה;
2. עידוד פתיחת תכניות ומסלולים כנ"ל והרחבת אלה הקיימים (במיוחד בתחומים ומקצועות הטיפוליים), הן ע"י האצת הליכי אישור אקדמיים והן ע"י תמריצים תקציביים למוסדות.
3. ערובה למסלולים הקיימים והמשך תקצובם גם בשנים הבאות.

סטודנטים ערבים בירדן:

בשנים האחרונות ניכרת תופעה רחבת היקף של נהירה המונית של סטודנטים ערבים אזרחי המדינה ללימודים אקדמיים בירדן. [מסקר שנערך בשנת 2008](#) עבור ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי ודיראסאת – מרכז ערבי למשפט ומדיניות, עלה כי באוניברסיטאות הירדניות למדו דאז כ-5,400 סטודנטים ערבים מישראל (לעומת כ-100 סטודנטים בשנת 1998). [כיום מוערך מספרם](#) של הסטודנטים הערבים בירדן ב-8,000 לכל הפחות.

הסקר בחן גם את הסיבות ליציאה ללימודים בירדן, ומצא כי הסיבה העיקרית הינה תנאי הקבלה באוניברסיטאות בארץ (המקצועות הפופולאריים בקרב סטודנטים ערבים בירדן הם רפואה, רוקחות, הפרעות בתקשורת וריפוי בעיסוק). רובם המוחץ של הנסקרים אמרו כי אם היו מתקבלים ללימודים בארץ, לא היו נוסעים ללמוד בחו"ל.

אין בידינו נתונים רשמיים על מידת ההצלחה של בוגרי האוניברסיטאות הירדניות בשובם ארצה. אך לרוב מדובר באוניברסיטאות פרטיות הפועלות בסטנדרטים אמריקאים ואירופים ורמת הלימודים בהם נחשבת לגבוהה. ועל כן אותם בוגרים בדרך כלל מצליחים במבחנים המקצועיים (של משרד הבריאות) ומשתלבים במערכת.

בנוסף להפסד הכלכלי הכבד שנגרם למשק הישראלי (העלות הכוללת של לימודים בירדן עומדת על כ-100 אלף ₪ לשנה לסטודנט יחיד, כלומר עשרות מיליוני שקלים מדי שנה), קיימת גם בעיה של נהירה למקצועות בהם יש רוויה בחברה הערבית (בעיקר רוקחות), דבר העלול להביא לגל אבטלה בקרב אותם בוגרים.

המלצות:

1. הגמשת תנאי הקבלה למקצועות הטיפוליים השונים ו/או הנהגת מנגנון אפליה מתקנת בקבלת סטודנטים ערבים;
2. גיבוש תכנית מיוחדת להשבת סטודנטים ערבים מירדן וקליטתם במוסדות להשכלה גבוהה בארץ, לרבות מסלולים להסבה מקצועית למקצועות שיש להם ביקוש בשוק העבודה.

ענייני שפה, תרבות ודת:

המעבר ללימודים אקדמיים מלווה בדרך כלל בתופעת "שוק תרבותי" עבור סטודנטים ערבים. נוסף לקשיים האקדמיים והחברתיים-הכלכליים ניכרת גם תחושה של ניכור מהאוניברסיטה, במיוחד כשצרכיו התרבותיים הייחודיים, מהותיים וסמליים כאחד, של הסטודנט הערבי, אינן מוצאות מענה:

1. השפה הערבית, שהיא שפה רשמית במדינת ישראל, כמעט ואינה נוכחת בקמפוס – באתרים השונים, בספרייה, בשילוט ואף במקלדות המחשבים;
2. חגי העדות הערביות אינם מופיעים ברוב השנתונים. לרוב גם לא ברור מהו נוהל הלימודים בזמן החגים של סטודנטים ערבים (מוסלמים, נוצרים ודרוזים), ואין עיגון לזכותם להיעדר מהלימודים, לבקש הארכה במועד הגשת עבודה, או להיבחן במועד חריג (מועד ג') בימי החג. כנ"ל באשר להקלות בעת צום חודש הרמדאן;
3. הליכי משמעת – אחוזם של סטודנטים ערבים המועמדים לדין משמעת גבוה באופן ניכר מחלקם היחסי. בחלק מהמוסדות קיימת בעיה של שקיפות ואי-הקפדה על עקרון חופש המידע.
4. נותני שירות ערבים – אחוזם של עובדי המנהלה הערבים במוסדות להשכלה גבוהה שואף לאפס.

המלצות:

1. הגברת הנראות של השפה הערבית במוסדות להשכלה גבוהה, לרבות תרגום מידע חיוני לסטודנטים באתרים השונים, שלטים, הכללת השפה הערבית במערך המחשוב של המוסד וכיו"ב;
2. הכללת מועדים וחגים של עדות ערביות בשנתונים של המוסדות להשכלה גבוהה, תוך עיגון הזכויות וההקלות להם זכאים סטודנטים בימי החג (היעדרות מלימודים, הארכה במועד הגשת עבודה, מועד חריג במבחנים) וכן בעת צום חודש הרמדאן;
3. כיבוד חופש הביטוי של סטודנטים בכלל ושל סטודנטים ערבים בפרט;
4. הקפדה על עקרון השקיפות וחופש המידע בהליכים משמעתיים;
5. הנהגת מדיניות העדפה מתקנת בהעסקת אנשי מנהל ערביים באוניברסיטאות, תוך דגש מיוחד על משרות בהן באים במגע עם סטודנטים (לשכת הדיקן, אגף ייעוץ ורישום, מנהל תלמידים, ספרייה, מעונות, מזכירות חוגים).

תארים מתקדמים:

אחוז הסטודנטים הערביים הלומדים לתארים מתקדמים נמוך מאוד (כ-7% לתואר שני וכ-4% לתואר שלישי). מספרם של אנשי סגל ערבים באוניברסיטאות עומד על עשרות בודדים.

הסיבות העיקריות לכך הן: ציונים נמוכים יחסית בשנת הלימוד הראשונה לתואר ראשון בשל הקשיים שהוזכרו לעיל, היעדר מלגות לחוקרים ערביים והיעדר קורלציה בין השכלה גבוהה לתעסוקה בקרב בוגרים ערביים.

המלצות :

1. בחינת אפשרות לחשב הציון הממוצע בתואר הראשון על סמך ציוני השנים ב' ו-ג', היינו להשמיט את ציוני שנה א' שבדרך כלל אינן מייצגים את יכולותיו הריאליות של הסטודנט הערבי ;
2. הגברת שילוב אנשי סגל אקדמי ערביים, ואף לבחון אפשרות של הנהגת מדיניות העדפה מתקנת ;
3. הקמת קרן מיוחדת/ הרחבת קרנות קיימות לעידוד חוקרים ערבים.

תעסוקה :

שיעור התעסוקה באוכלוסייה הערבית הוא 33% (לעומת 50% בקרב יהודים לא כולל חרדים). הסיבה לפער היא שיעור השתתפות נמוך יחסית של נשים ערביות, שעולה ככל שברמת ההשכלה עולה. השתלבות הנשים נעשתה במקצועות 'נשיים', כגון אחיות, מורות, עובדות סוציאליות.

ישנם כיום כ-13,500 אקדמאים ערבים בלתי מועסקים, מתוכם 9,000 נשים. תוך 5 שנים יהיו 30 אלף אקדמאים ערבים בלתי מועסקים.

ליהודים יש פרמיה גבוהה יותר להשכלה מאשר לערבים, והבדל זה משמעותי יותר בסקטור הפרטי מאשר בסקטור הציבורי.

האקדמאים הערבים אינם מצליחים למצוא עבודה מחוץ לשוק העבודה הערבי עקב חוסר הזדמנויות בסקטור היהודי. חלק מבעלי תעודת הבגרות נמנעים מלימודים גבוהים מתוך ידיעה, שההשכלה לא תפתח בפניהם הזדמנויות משופרות בשוק העבודה.

סטודנטים ממעטים לבחור במקצועות המדעיים והטכנולוגיים, בשל העדר אמון בנכונות הקליטה של שוק העבודה הישראלי.

המלצות :

- ברור שנושא התעסוקה אינו בגדר אחריות המל"ג, אלא זקוק לתכנית ממשלתית כוללת, במסגרתה נוכל להציע כדלקמן :
1. הגברת העסקת עובדים ערבים במוסדות להשכלה גבוהה ;
  2. הנגשת מידע אודות תעסוקה הו במגזר הציבורי והן במגזר הפרטי (באמצעות מרכזי המידע) ;
  3. עידוד קיום ירידי תעסוקה לאקדמאים ערבים בשיתוף גופים עסקיים וארגוני חברה אזרחית.

טבלה 1: הפערים בנערכת בחינוך בישראל: מגן הילדים ועד האוניברסיטאות
(מתוך: חינוך בהמתנה: מדיניות הממשלה ויוזמות אזרחיות לקידום החינוך הערבי בישראל: הקליניקה לזכויות המיעוט הערבי-פלסטיני באוני' חיפה ודיראסאת, מרכז ערבי למשפט ומדיניות, נובמבר 2010)

הפערים במערכת החינוך בישראל: מגן הילדים ועד האוניברסיטאות			
אוכלוסייה ערבית	אוכלוסייה יהודית		
678,000	1,699,273	מספר הילדים והצעירים עד גיל 17 (נכון לשנת 2009)	
13.7%	61.3%	שיעורי ההרשמה למעונות יום בגיל שנתיים	
74.9%	87.6%	שיעורי ההרשמה לגני ילדים בגיל 3	
82.8%	93.9%	שיעור ההרשמה לגני ילדים בגיל 4	
94.5%	97.5%	שיעורי ההרשמה לגני ילדים בגיל 5	
28.81	24.54	ממוצע תלמידים בכיתה בבתי ספר יסודיים	
71%	39%	אחוז הילדים בעלי צרכים מיוחדים שאינם מקבלים טיפול רפואי הולם	
0.7%	0.6%	שיעור נשירת תלמידים בבתי ספר יסודיים (ב-2007-8)	
21.3%	13.5%	שיעור נשירת תלמידים בכיתות ט' עד י"ב (ב-2007-8)	
30.8%	75.9%	שיעור הזכאים לתעודת בגרות (העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות)	
479	585	ממוצע הציונים בבחינה הפסיכומטרית (מתוך 800)	
445	548		
38%	21.9%	אחוז המועמדויות שנדחו ללימודי שנה ראשונה לתואר ראשון באוניברסיטה	
1.8%	3.6%	אחוז מבני 18 עד 39 הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטה	
3.9%	7.9%	אחוז מבני 18 עד 39 הלומדים לתואר ראשון במוסדות ההשכלה גבוהה (מכללות, אוניברסיטאות, מכללות לחינוך)	
0.5%	1.9%	אחוז מבני 18 עד 39 הלומדים באוניברסיטה לתואר שני	
10.3%	87.6%	אחוז מבין כלל מקבלי תעודות הגמר (מאוניברסיטאות, מכללות ומכללות לחינוך)	
4.9%	93.5%		תואר ראשון
2.8%	94.5%		תואר שני
		תואר שלישי	

נספח א': עיקר המלצות דו"ח ועדת המשנה של ות"ת לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית (מל"ג, 2001)

- **מכינות קדם-אקדמיות** – העלאת מודעות, הגמשת תנאי קבלה, מיסוד מערך הסעות, קידום מכינות קדם-אקדמיות ביישובים ערבים תוך שילוב תכנים ייחודיים, מלגות, שילוב יועצים ערביים במכינות.
- **הרחבת הנגישות** - מרכזי מידע ותמיכה, שינוי פרוצדורות הקבלה למקצועות שונים (הגבלת גיל, ראיון קבלה), הבחינה הפסיכומטרית תהווה מקסימום 50% מציון הקבלה המשוקלל, מנגנון מפצה לאוכלוסיות מוחלשות.
- **הגדרת הסטודנטים הערבים כ"אוכלוסייה ראויות לקידום"** - תוכניות סיוע ותמיכה: כלכלה, דיור, תחומי לימודים, השתלבות בחיי הקמפוס, ייעוץ אקדמי, חונכות, שיעורי עזר, קורסים באנגלית ועברית, קורסים בחשיבה מדעית ובמיומנות למידה.
- **תכנית לימוד ארבע שנתית** - תשלום על שלוש שנים.
- **תמריצים תקציביים** - הכללת השירותים הניתנים לסטודנטים ערבים (כמו אלה הניתנים לאוכלוסיות ראויות קידום בכלל) במדד "איכות השירותים" המהווה את אחד המדדים בגנים הות"ת מתקצבת מוסדות להשכלה גבוהה.
- **שילוב אנשי סגל ומינהלה** - שילוב מרצים ומורים ערבים בסגל האקדמי; העסקת אנשי מנהל ערביים באוניברסיטאות, במיוחד נותני שירותים לסטודנטים; הכנסת עובד אחד לפחות דובר ערבית ליחידות המעניקות שירותים לסטודנטים; ייסוד יחידה בדיקאנט הסטודנטים שתטפל בצרכי הסטודנטים הערבים.
- **תמיכה אקדמית** - הקמת סדנאות תמיכה לקורסים בהם סטודנטים ערבים נכשלים באחוזים גבוהים במיוחד; הקצאת תוספת זמן (15 דקות לכל שעה) לכל הסטודנטים הערבים הנבחנים בשנת הלימודים הראשונה.
- **תבחינים אחידים** – ביטול האפליה בשל קריטריון השירות הצבאי.
- **צעדים סמליים ומעשיים** - הכללת רשימת החגים והמועדים של העדות הערביות לשנתונים; התחשבות בחגים ומועדים אלה בעת קביעת מערכת הבחינות וכל פעילות לימודית המחייבת את הסטודנטים.
- **תוכניות לימודים ייחודיות** - מותאמות לצרכים ולחסכים (פסיכולוגיה, ייעוץ ועוד).
- עידוד הקמת **מוסד אקדמי ערבי** בצפון.

נספח ב': הבחינה הפסיכומטרית כמכשול בפני השכלה גבוהה בחברה הערבית: תמונת מצב, בעיות והמלצות

(נייר עמדה מאת ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דיראסאת – מרכז ערבי למשפט ומדיניות, ומרכז חיראק לקידום השכלה הגבוהה בחברה הערבית, 2011)

"אין ספק שבחינת הכניסה הפסיכומטרית מהווה את המכשול המרכזי החוסם את כניסת הערבים למוסדות להשכלה גבוהה... לסטודנט היהודי קיימת עדיפות על פני הסטודנט הערבי בכל המקצועות"

(מתוך דו"ח ועדת המשנה של ות"ת לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית, 2001)

הפער בין נבחנים ערבים ליהודים בבחינה הפסיכומטרית

השנה	נבחנו בשפה הערבית	נבחנו בשפה העברית	הפער
1991	438	554	116
1992	437	552	115
1993	438	556	118
1994	442	557	115
1995	436	555	119
1996	435	556	121
1997	430	556	126
1998	431	554	123
1999	435	560	125
2000	434	560	126
2004	462	567	105
2005	459	563	104
2006	460	564	104
2007	455	565	107
2008	455	564	109
2009	456	564	108

• רקע

מוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ פיתחו את הבחינה הפסיכומטרית ככלי לניבוי הצלחתם של הנרשמים ללימודים בלימודיהם האקדמיים. משקלה היחסי של הבחינה הפסיכומטרית משמעותי ביותר, אף כי מחקרים אמפיריים שנערכו לפני שנים אחדות (יוגב ואיילון, 2000) הוכיחו שאמצעי ניבוי זה הינו אמצעי גרוע, אשר נכשל בהערכת סיכויי ההצלחה של מועמדים הבאים מרקע סוציו-אקונומי נמוך.

יש בבחינה הפסיכומטרית מימד של הטיה תרבותית, הפוגע בסיכויי ההצלחה של רבים מהמועמדים המגיעים מרקע תרבותי וחברתי שונה מזה השולט בחברה, ובמיוחד בסיכוייהם של מועמדים ערבים ובני עיירות הפיתוח.

הבחינה הפסיכומטרית נחשבת בעיני הציבור הערבי למכשיר סינון המופעל בעיקר כלפי המועמדים הערבים והמהווה חלק ממערכת סינון רחבה יותר, הפוגעת באזרחים הערבים בישראל.

שיעור הזכאות לתעודת בגרות			
הפער (באחוזים)	אחוז הזכאות בחינוך הערבי (באחוזים)	אחוז הזכאות בחינוך העברי (באחוזים)	
כ-28	34.2	61.8	2008/09
כ-28	32	59.8	2007/08
כ-29	32.4	61.3	2006/07
כ-25	34.5	58.7	2005/06
כ-25	כ-32	כ-57	2004/05
19.6	38.8	58.4	2003/04
21.7	36.3	57	2002/03
22.1	34	56.1	2001/02
19.3	33.1	52.4	2000/01
20.2	29	49.2	1999/00

שיעור העומדים (מבין הזכאים) בדרישות הסף של האוניברסיטאות			
הפער (באחוזים)	בוגרים ערביים (באחוזים)	בוגרים יהודים (באחוזים)	
9	79.6	88.9	2005/06
13.5	74	87.5	2004/05
10	75.9	86	2003/04
15	71.8	86.7	2002/03
16	71.8	87.3	2001/02

• האם הבחינה אכן מנבאת הצלחה?

מדינת ישראל היא אחת המדינות הבודדות בעולם שאימצו את שיטת הציון המשוקלל (בחינת בגרות ובחינה פסיכומטרית). מרבית המדינות המערביות נוהגות לאמץ מדיניות קבלה המסתמכת על תוצאות בחינות הבגרות בלבד.

במספר רב של מדינות אימצו לא מכבר שיטה על פיה הקבלה והמיון נערכים במהלך הלימודים האקדמיים עצמם ולא, כמקובל בישראל, לפני תחילתם.

מחקרים רבים העוסקים הראו באופן מובהק כי היכולת של הבחינה הפסיכומטרית לנבא סיכויי הצלחה בלימודים הינה מוגבלת וחלשה (43 אחוזי דיוק לעומת 37 אחוזי דיוק לבחינת הבגרות, לעומת 55% לשתייהן יחד). הבחינה אינה יכולה לנבא את הצלחת התלמידים אשר נדחו.

הבחינה הפסיכומטרית אינה חושפת את מרכיב המוטיבציה, הנחשב למרכיב מכריע במידת הצלחתם של סטודנטים באוניברסיטאות. וידוע כי סטודנטים מרקע כלכלי וחברתי נמוך ומקבוצות מקופחות בחברה נוטים בדרך כלל להגיע למוסדות האקדמיים עם מוטיבציה גבוהה יותר להצלחה לימודית.

"הבחינה הפסיכומטרית מהווה חסם עיקרי בפני נגישות הצעירים הערבים למוסדות להשכלה גבוהה בישראל, שכן היא כוללת היבטים מפלים כלפיהם והטיה תרבותית מובהקת המשפיעה על מהימנותה ועל יכולתה למיין נבחנים ולנבא את הצלחתם. ביטול הבחינה הוא הדרישה העיקרית.."

(מתוך נייר מחקר "המבחן הפסיכומטרי: כלי למיון או להדרה?", 2009)

• הטיה תרבותית והנצחת פערים

מבדיקות הרקע התרבותי של מועמדים אשר הבחינה הפסיכומטרית כשלה בניבוי הצלחותיהם, נראה כי מדובר בעיקר במועמדים בעלי רקע תרבותי שונה מזה המאפיין את הזרם המרכזי בחברה (אל-חאגי, 1999).

על אף העלייה הכמותית והאיכותית היחסית ברמת החינוך הערבי בעשור האחרון, הבחינה הפסיכומטרית ממשיכה להניב לאורך השנים פערים יציבים ובלתי-משתנים בין הנבחנים הערבים והיהודים. עובדה זו מצביעה על ההטיה התרבותית של הבחינה הפסיכומטרית ועל הבעייתיות של השימוש בה.

נהוג לטעון שמקור הפערים בין נבחנים ערבים ליהודים בבחינה הפסיכומטרית בפערים שנוצרו עוד לפני הבחינה, קרי במהלך הלימודים במערכת החינוך. טענה זו טומנת בחובה הנחה שהבחינה הפסיכומטרית משכפלת ואף מנציחה את הפערים הקיימים, מבלי שייעשה כל מאמץ לחסל את האפליה הקיימת במערכת החינוך.

• דו"ח ועדת המשנה של ות"ת

דו"ח ועדת המשנה של הוועדה לתכנון ולתקצוב (ות"ת), שליד המועצה להשכלה גבוהה, לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית, קובע כי:

"אין ספק שבחינת הכניסה הפסיכומטרית מהווה את המכשול המרכזי החוסם את כניסת הערבים למוסדות להשכלה גבוהה... לסטודנט היהודי קיימת עדיפות על פני הסטודנט הערבי בכל המקצועות ובמיוחד המקצועות היוקרתיים הדורשים סף קבלה גבוה. אין ספק שהפער בין סטודנטים יהודים וערבים מתחיל משלב מוקדם של הלימודים, ולאורך החינוך היסודי והתיכון... אולם גם קיימות מספר בעיות הקשורות בבחינה הפסיכומטרית עצמה. בחינה זו נועדה ותוכננה בעיקר לסטודנטים בעלי רקע תרבותי מערבי. לכן הבחינה אינה מותאמת לסטודנטים ערבים או אפילו, לסטודנטים יהודים בעלי רקע מזרחי."

עיקר המלצות הדו"ח: שינויים בתוך הבחינה הפסיכומטרית; העברת החלטה לפיה הבחינה הפסיכומטרית תהווה מקסימום 50% מציון הקבלה לאוניברסיטאות; כינון מנגנון מפצה לאוכלוסיות חלשות, כך שנגישותן למקצועות יוקרתיים ומבוקשים לא תפגע בגלל הבחינה הפסיכומטרית.

• המלצות

1. ביטול הבחינה הפסיכומטרית והחלפתה בכל כלי הוגן אחר;
2. שהבחינה הפסיכומטרית תהווה מקסימום 50% מציון הקבלה המשוקלל;
3. נקיטת מדיניות של העדפה מתקנת בציוני הבחינה לטובת הנבחנים הערבים;
4. שיתוף ושילוב אנשי מקצוע ערבים בכתיבת הבחינה ובגיבושה;

5. הנהגת שיעורי הכנה לבחינה הפסיכומטרית כחלק ממערך הלימודים בבתי הספר התיכוניים הערביים;
6. מתן אפשרות לנבחנים הערבים להיבחן בבחינות המתקיימות במוסדות חינוך המצויים בתוך יישובים ערביים.

נספח ג': שיטות קבלה למוסדות להשכלה גבוהה – סקירה משווה

(מסמך מאת מחלקת מחקר ומידע, כנסת ישראל, 2006)

רקע

מסמך זה נכתב לבקשתם של חברי הכנסת ג'מאל זחאלקה ואלכס מילר, ומובאת בו סקירה משווה של שיטות קבלה למוסדות להשכלה גבוהה.¹

¹ ב"שיטות קבלה" כוונתנו לבחינות לשם קבלה לאוניברסיטה. סוגיית ההגבלה של גיל הכניסה (מינימלי ומקסימלי) ללימודים אוניברסיטאיים נדונה במסמך נפרד, וראה: מחלקת המחקר והמידע של כנסת, הגבלת גיל הקבלה, כתב: אורי טל, 7 ביוני 2006.

במדינות בעולם נהוגים תנאי קבלה ושיטות מיון שונים בקבלתם של מועמדים ללימודים במוסדות להשכלה גבוהה. שיטות המיון נחלקות לשני סוגים: (1) מיון במהלך השנים הראשונות ללימודים; (2) מיון בטרם הלימודים. השיטות הרווחות למיון בטרם הלימודים: התחשבות במבחני בגרות בלבד; שילוב של מבחני בגרות ומבחן פסיכומטרי, תכונות אישיות וניסיון (הנבחנים באמצעות ראיונות, מכתבי המלצה, חיבורים וכדומה).

מטרתם הרשמית של תנאי הקבלה ומבחני המיון היא לנבא את סיכויי ההצלחה של המועמד בתחום הלימודים שהוא רוצה ללמוד. אף על פי כן, תקפותן של שיטות המיון כאמצעי לניבוי סיכויי ההצלחה של המועמדים שנויה במחלוקת.

מבחני קבלה דרושים כאשר מספרם של המועמדים להירשם גדול ממספר המקומות, וכן לנוכח העלויות הגבוהות הכרוכות בלימודים של תלמידים שאינם מסיימים את לימודיהם. אפשר לומר שתנאי הקבלה הם פועל יוצא של היצע וביקוש, ולא של רמת הקושי של הלימודים עצמם.²

1. יתרונות וחסרונות של שיטות קבלה שונות

להלן דיון כללי המציג כמה מן היתרונות והחסרונות של כל אחת משיטות הקבלה לאוניברסיטאות.³

• מיון במהלך השנים הראשונות ללימודים

בשיטה זו הלימודים לתואר ראשון פתוחים לכל מי שזכאי לתעודת בגרות, והמיון נעשה על סמך הישגי הסטודנט בשנים הראשונות ללימודיו. במוסדות שבהם שיטה זו משמשת שיעור ניכר מן הסטודנטים נפלטים במהלך הלימודים. יתרונה של שיטה זו הוא, שהיא מאפשרת נגישות גבוהה יחסית לאוניברסיטאות וממיינת את הסטודנטים על בסיס הצלחתם בלימודים בפועל. שיטה זו אפשרית כאשר אין מגבלה של מקום במוסדות הלימוד.

חסרונה העיקרי של השיטה הוא, שבדרך כלל מתלווה אליה מכסת מסיימים מוגבלת. משמעות הדבר היא שלמרות הזמן, הכסף והאנרגיה שהשקיעו הסטודנטים עשויה להימנע מהם האפשרות לסיים את לימודיהם ולקבל תואר.

• מיון טרם תחילת הלימודים

מבחני בגרות בלבד

בכל מדינה נהוגה מתכונת שונה של בחינות סיום או בחינות בגרות. יתרונותיה של השיטה הם שבחינות הבגרות נערכות על-פי רוב כבר במהלך לימודי התיכון, ואין צורך בבחינה נפרדת, הדורשת מאמץ נוסף, לשם קבלה ללימודים באוניברסיטה. כמו כן, ההצלחה במבחן אינה נקבעת על סמך מבחן אחד אלא על סמך מערכת בחינות, וכך ניתנת לתלמיד אפשרות לתת ביטוי לכישוריו.

לעומת זאת, קיום הבחינות במהלך התיכון דורש השקעה ומשקף התמדה וחריצות הבאים לידי ביטוי בהשתתפות בכל מערך הבחינות. עם זאת, בייחוד בישראל, שבה רוב התלמידים אינם ממשיכים ללימודי האוניברסיטה מיד עם תום לימודי התיכון, חלק מהתלמידים אינם משקיעים די הצורך בלימודיהם ונאלצים להשלים בחינות רבות או לתקן, דבר הדורש השקעת זמן ומשאבים ניכרים. חשש נוסף הוא שהפיכת מבחני הבגרות לקריטריון בלעדי לכניסה לאוניברסיטאות תיצור מכוונות יתר כלפי לימודים עתידיים ותפגע בהיבטים החינוכיים שבלמודי התיכון.

מבחני בגרות ומבחן פסיכומטרי

השיטה זו איננה מסתפקת במדד אחד אלא משקללת את ציוני המועמדים בשני מערכי בחינות הבוחנים יכולות שונות. יתרונה הוא השימוש בשני המדדים, שיש לו תוקף ניבוי הצלחה גבוה יותר מזה של כל אחד

² להסבר מפורט של השיטה הנהוגה בישראל ותקפותה ראה: אברהם יוגב וחנה איילון, "קריטריוני המיון בכניסה לאוניברסיטה – לאן?",

נגישות להשכלה גבוהה: היבטים חברתיים ותהליכי מיון, בעריכת שרה גורי-רוזנבליט, מכון ון ליר, ירושלים 2000.

³ הדיון מתבסס על הפרסומים האלה: רות בייט מרום ואחרים, מקומה של הבחינה הפסיכומטרית בבחירת תלמידים למערכת ההשכלה הגבוהה, המועצה המדעית של המרכז הארצי לבחינות והערכה, 1998; אלעזר כוכבא, זאב צחור ונאוה בן צבי, השכלה גבוהה במחשבה שנייה – המכללות, מוסד שמואל נאמן, 2002; אברהם יוגב וחנה איילון, "קריטריוני המיון בכניסה לאוניברסיטה – לאן?", מכון ון ליר, ירושלים 2000.

ממערכי הבחינות בנפרד. כמו כן, המבחן הפסיכומטרי עצמו הוא כלי מדידה אובייקטיבי וסטנדרטי (בציוני הבגרות למשל מובאים בחשבון לעתים קרובות גם ציוני מגן).⁴

יתרון נוסף של שילוב הבחינה הפסיכומטרית בתנאי הקבלה לאוניברסיטה הוא צמצום האי-שוויון בנגישות תלמידי התיכון להשכלה גבוהה. הבחינה הפסיכומטרית מאפשרת למי שבתקופת התיכון לא ניתנה לו ההזדמנות ללמוד ברמה גבוהה להתמודד ביתר שוויוניות עם אחרים.

לעומת יתרונות אלו, יש הגורסים כי קיומם של קורסי ההכנה לבחינה הפסיכומטרית פוגעים בשוויון שהבחינה אמורה לקדם, שכן הישגי המשתתפים בהם גבוהים מהישגיהם של מי שאינם משתתפים בהם. עלותם הגבוהה של קורסי ההכנה מקשה על בני השכבות הנמוכות להשתתף בהם ועלולה לגרום להטיה מעמדית בתוצאות הבחינה.

יצוין כי במדינות שנהוג בהן שילוב של מבחני בגרות ומבחן פסיכומטרי אפשר בנסיבות מסוימות להתקבל לאוניברסיטה על סמך אחד מן המדדים בלבד.

להלן יוצגו שיטות הקבלה בכמה מדינות.

2. ישראל

האוניברסיטאות בישראל רשאיות לקבוע בעצמן את תנאי הקבלה שלהן.

שיטת הקבלה הרווחת לאוניברסיטאות בארץ מבוססת על **שקלול ציוני הבגרות וציון מבחן הכניסה הפסיכומטרי לאוניברסיטאות** (מכפ"ל). במקרים מסוימים ציון גבוה במיוחד במבחני הבגרות או במבחן הפסיכומטרי עשוי לפטור את המועמד מן הצורך להציג את ציוני המבחן האחר. בתחומים מסוימים נדרשים נוסף על ציוני הבגרות והמבחן הפסיכומטרי מבחני הישגים ספציפיים (למשל שליטה בשפות וידע במתמטיקה). בבתי-ספר מקצועיים לאמנות ולמוזיקה ובחוגים מסוימים נערכות בחינות מקצועיות ייחודיות, ולכן בחינות הבגרות והבחינה הפסיכומטרית אינם תנאי סף.⁵

3. אוסטרליה⁶

תנאי הסף לקבלה למוסד להשכלה גבוהה באוסטרליה הוא בדרך כלל השלמת 12 שנות לימוד. נוסף על כך, **קבלה ללימודים גבוהים נקבעת על-פי "ציון כניסה" (Tertiary Entrance Score, Rank or Index), המבוסס על הישגי המועמד בלימודים התיכוניים**.⁷ שיטת החישוב של ציון הכניסה שונה בכל מדינה ומדינה באוסטרליה.

במקרים מסוימים יתקבלו ללימודים גבוהים גם סטודנטים ללא השכלה תיכונית בהתבסס על ריאיון אישי, תיק עבודות או כשרון מוכח בתחום מסוים. נוסף על כך, מועמדים אשר לא השלימו 12 שנות לימוד יכולים להיבחן במבחן ה-STAT (Special Tertiary Admissions Test). מבחן זה נועד להעריך את יכולתם הכללית להצליח בלימודים אקדמיים, ויש בו הן שאלות מילוליות הן שאלות כמותיות. המוסדות להשכלה גבוהה באוסטרליה אינם מחויבים לקבל מועמדים ללימודים על-סמך ציוניהם במבחן ה-STAT, ולעתים הם מגבילים את תחומי הלימוד שאפשר להתקבל אליהם על סמך מבחן זה או את גיל המינימום לקבלה על סמך המבחן.⁸

להלן שיטת החישוב של ציון הכניסה בכמה מדינות באוסטרליה:

⁴ רות בייט מרום ואחרים, מקומה של הבחינה הפסיכומטרית בבחירת תלמידים למערכת ההשכלה הגבוהה, המועצה המדעית של המרכז הארצי לבחינות והערכה, 1998, עמ' 3.

⁵ רות בייט מרום ואחרים, מקומה של הבחינה הפסיכומטרית בבחירת תלמידים למערכת ההשכלה הגבוהה, 1998.

⁶ מתוך אתר משרד החינוך של אוסטרליה,

http://aei.dest.gov.au/AEI/CEP/Australia_CEP_pdf.pdf, תאריך הכניסה: 16 במאי 2006.

⁷ יצוין כי ברוב המדינות באוסטרליה יש מרכיב מסוים של ציון חיצוני או הערכה חיצונית בציוני הגמר של הלימודים התיכוניים, נוסף על ציונים שנותן בית-הספר התיכון.

⁸ מתוך האתר של מרכז הקבלה לאוניברסיטאות באוסטרליה, <http://www.uac.edu.au/mya/admin/stat.html#special>, תאריך כניסה: 6 ביוני 2006.

New South Wales – בשנת 1998 נקבע ה-Universities Admissions Index (UAI) כציון הכניסה לאוניברסיטאות במדינה זו ובטריטוריית הבירה האוסטרלית. חישוב ציון הכניסה נעשה על-סמך שקלול הציונים בעשר יחידות לימוד בתיכון שבהן השיג המועמד את הציון הגבוה ביותר, כפי שרשום בתעודת הגמר של לימודיו התיכוניים.

Queensland – הקבלה לאוניברסיטאות מבוססת על תעודת ה-Tertiary Entrance Statement (TES), תעודה שבה מדדי הערכה שונים של הישגי המועמד בלימודיו תיכוניים. תנאי לזכאות לתעודה זו הוא השלמת מספר מסוים של יחידות לימוד בלימודי התיכון, וכן עמידה בבחינת חתך אחידה של "כישורי ליבה" (QCS – Queensland Core Skills), הנערכת בשנת לימודי התיכון האחרונה. הבחינה מוגדרת כמבחן הישגים (ולא אינטליגנציה או ידע), ובנויה כמבחן אינטגרטיבי הבוחן כישורים מילוליים וכמותיים באמצעות מטלות כתיבה.⁹

South Australia – סף הקבלה נקבע על-פי ה-Tertiary Entrance Rank (TER), נוסחת מצרף המבוססת על ציוני המועמד בחמש יחידות הלימוד שבהן השיג את הציונים הגבוהים ביותר בלימודי התיכון.

Victoria – ציון הכניסה מתבסס על ציוני המועמד בלימודי התיכון: הציון בלימודי אנגלית והציונים הגבוהים ביותר בשלושה תחומי לימוד נוספים.

Western Australia – ציון הכניסה הוא שקלול של הציונים הגבוה ביותר בארבעה או בחמישה תחומי לימוד תיכוניים. מובאים בחשבון רק תחומי לימוד שנקבע שהם המתאימים לצורך חישוב ציון הכניסה לאוניברסיטאות.

4. ניו-זילנד

לרשות לתנאי הקבלה (New Zealand Qualifications Authority) יש סמכות להציב סטנדרט אחיד לצעירים **שגילם עד 20** לקבלה לאוניברסיטאות.

ההתאמה לסטנדרט נבחנת על-פי **עמידה בהישגים הנדרשים מן התלמידים עד תום שנת לימודיהם האחרונה בתיכון**, בהתבסס על שקלול נקודות הזכות שצברו התלמידים בכמה תחומי ידע: קריאה, כתיבה, מתמטיקה וכמה תחומי בחירה שנקבעו ברשימת נושאים (למשל מדעים, אמנות וחינוך גופני).

עמידה בהישגים הנדרשים מאפשרת לכל צעיר שגילו עד 20 ללמוד בכל אוניברסיטה שירצה. עם זאת, כדי ללמוד **במחלקה מסוימת** באוניברסיטה, על המועמד לעמוד בסטנדרטים שמועצת האוניברסיטה קובעת בעצמה (ולא מחלקה או פקולטה מסוימת).¹⁰

האוניברסיטאות רשאיות להגביל את קבלת התלמידים בנסיבות מסוימות, כגון ביקוש גבוה למגמת הלימוד או מחסור במרצים. מגבלות כאלה מקובלות בלימודי רפואה, הנדסה, משפטים ווטרינריה.

אזרחי ניו-זילנד **שגילם מעל 20** רשאים להירשם לאוניברסיטאות **ללא תנאים מוקדמים**, והאוניברסיטאות חייבות לקבלם ללימודים במוסד, חוץ מקורסים שמשפר המקומות הפנויים בהם מוגבל.¹¹

5. בלגיה¹²

הקהילה הפלמית¹³

⁹ מתוך אתר רשות הלימודים של קווינסלנד, <http://www.qsa.qld.edu.au/testing/cross-curric/qcstest.html#qcs>, תאריך כניסה: 6 ביוני 2006.

¹⁰ מתוך אתר משרד החינוך בניו-זילנד, <http://www.minedu.govt.nz/index.cfm?layout=document&documentid=7622&data=1&goto=00#TopOfPage>, תאריך כניסה: 8 ביוני 2006; אנג'לה וורן, מנהלת מדיניות אקדמית, ועדת סגן השר בניו-זילנד, דוא"ל, 31 במאי 2006.

¹¹ Education Act 1989, Section 224.

¹² בלגיה היא מדינה פדרלית ובה שלוש קהילות (Communities) – הקהילה הצרפתית, הקהילה הפלמית והקהילה הגרמנית – ושלושה אזורים (Regions) – האזור הוולוני (וולוניה), האזור הפלמי (פלנדריה) ואזור עיר הבירה בריסל. על המדינה מושלים בשיתוף השלטון הפדרלי, השלטונות הקהילתיים והשלטונות האזוריים. מדיניות החינוך, ובכללו ההשכלה הגבוהה, מותווית על-ידי הקהילות. תודה לרון תקווה ממחלקת המחקר והמידע של הכנסת על עזרתו הרבה באיסוף המידע על בלגיה.

¹³ צו מ-4 באפריל 2003 בדבר הארגון מחדש של ההשכלה הגבוהה בפלנדריה (decreet van 4 april 2003 betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen).

כדי להתקבל ללימודי תואר ראשון במוסד להשכלה גבוהה **די בזכאות לתעודה המעידה על השלמת לימודי התיכון**, חוץ מתחומי לימודים שבהם המועמד נדרש לעמוד בבחינות קבלה שעורך המוסד הרלוונטי: אמנות, מוזיקה, אמנויות הבמה ולימודי רפואה ורפואת שיניים.

14 הקהילה הצרפתית

כדי להתקבל ללימודי תואר ראשון במוסד להשכלה גבוהה **די להציג תעודה המעידה על השלמת לימודי התיכון**, מלבד תחומי לימודים שבהם המועמד נדרש לעמוד בבחינות קבלה שעורך המוסד הרלוונטי: הנדסה אזרחית, עבודה סוציאלית, אמנות ומקצועות פארה-רפואיים.

יצוין כי נדרשת מכל מועמד ידיעה מספקת של השפה הצרפתית.

15 הקהילה הגרמנית

הקבלה ללימודי תואר ראשון במוסד להשכלה גבוהה מותנית **בהצגת תעודה המעידה על השלמת לימודים תיכוניים**.

הקבלה ללימודים במקצועות הסיעודיים מותנית במבחן נפרד.

16 6. צרפת

לימודי תואר ראשון בצרפת (Licence) **פתוחים לכל מי שזכאי לתעודת בגרות. המיון נעשה במהלך השנתיים הראשונות ללימודים על סמך הישגי הסטודנטים**. בסופן האוניברסיטאות מחליטות את מי לקבל לשנת לימודים שלישית, שבסיומה האוניברסיטה נותנת תואר ראשון.

הקבלה לאוניברסיטאות היוקרתיות בצרפת (Grand Ecole), שאפשר להתמחות בהן בתחומים ספציפיים, שונה בכל אוניברסיטה ואוניברסיטה. יש אוניברסיטאות שמסתפקות בכך שהמועמד זכאי לבגרות ועורכות לו בחינות פנימיות בתחום שהן מלמדות, ואילו באחרות עליו ללמוד שנה או שנתיים לימודי הכנה.¹⁷

7. ארצות-הברית

בארצות-הברית נהוגות בחינות ה-SAT וה-ACT, הדומות לבחינה הפסיכוטכנית בארץ ונועדו לקבוע סף קבלה לאוניברסיטאות. בחינות אלו אינן חלק אינטגרלי מלימודי התיכון.

ציון הקבלה ללימודים אוניברסיטאיים מורכב **משקלול ציוני הסיום של לימודי התיכון וציוני ה-SAT או ה-ACT**. שיקולים נוספים, כמו פעילות ציבורית או התנדבותית בשנות התיכון, עשויים להשפיע על סיכויי קבלתו של המועמד ללימודים.

יש אוניברסיטאות הדורשות מן המועמדים להשתתף בקורסי הכנה בכמה מקצועות. ההשתתפות בקורסים היא תנאי כניסה לאוניברסיטה, וציוני הקורסים מובאים בחשבון בהחלטה אם לקבל את המועמד. קורסים אלו נלמדים במסגרת התיכון (אולם הם אינם תנאי לקבלת תעודת סיום תיכון) או במסגרת קורסי קיץ באוניברסיטאות.

להלן תנאי הקבלה בארבע אוניברסיטאות בארצות-הברית:

¹⁴ ההוראות מוסדרות בצווים לפי סוג המוסד (אוניברסיטה או מכללה). ראה אתר האינטרנט של הקהילה הצרפתית של בלגיה, http://www.enseignement.be/citoyens/annuaires/sup/bologne/admission.asp#cdts_generales, תאריך כניסה: 7 ביוני 2006.

¹⁵ מתוך אתר "יוריבייס", <http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=BD&language=EN>, תאריך כניסה: 7 ביוני 2006.

¹⁶ מתוך אתר הרשת המקוונת של החינוך הלאומי והמחקר של לוקסמבורג, http://www.restena.lu/aeht/code/educatio/france3_f.htm, תאריך כניסה: 6 ביוני 2006. תודה לאריק פישל ממחלקת המחקר והמידע של הכנסת על עזרתו הרבה באיסוף המידע על צרפת.

¹⁷ מתוך אתר מרכז מידע על תנאי קבלה ל-Grandes écoles, http://www.cefi.org/CHOIX/W_SELECT.HTM#bacgroupe, תאריך כניסה: 6 ביוני 2006.

אוניברסיטת קליפורניה¹⁸

מועמדים לאוניברסיטת קליפורניה מתקבלים על סמך שקלול ציוני בחינות ה-SAT או ה-ACT וציוני סיום התיכון וקורסי ההכנה.

מועמד אשר הציונים שהשיג בבחינות ה-SAT או ה-ACT גבוהים במיוחד יכול להתקבל על סמך ציוניו אלו בלבד. כמו כן, בכמה בתי-ספר תיכוניים בקליפורניה (הנתונים בפיקוח של אוניברסיטת קליפורניה), מי שמבחינת הישגיו הוא ב-4% העליונים בתיכון יכול להתקבל לאוניברסיטה על סמך ציוני התיכון בלבד, ללא צורך במבחנים נוספים.

אוניברסיטת מישיגן¹⁹

מועמדים ללימודים באוניברסיטת מישיגן מתקבלים על סמך שקלול ציוני התיכון, קורסי ההכנה ובחינות ה-SAT או ה-ACT. כמו כן, נדרש מכתב המלצה מיועץ בית-הספר התיכון. בכל חוג מקובל שקלול שונה של ציוני התיכון ומושם דגש על מקצועות לימוד הקשורים לתחום שהמועמד רוצה ללמוד.

אוניברסיטת יוטה²⁰

לצורך הקבלה לאוניברסיטה משוקללים ציוני התיכון וציוני ה-SAT או ה-ACT. את קורסי ההכנה המועמד יכול להשלים במהלך 30 השעות הראשונות של קורסים שהוא משתתף בהם באוניברסיטה.

אוניברסיטת אורגון²¹

תנאי הקבלה לאוניברסיטה מבוססים על שקלול ציוני סיום התיכון (נדרש מספר שעות מינימלי במקצועות לימוד מסוימים) ומבחני ה-SAT או ה-ACT ועל צבירה של קורסי הכנה לאוניברסיטה במקצועות מסוימים.

8. יוני²²

במסגרת לימודי התיכון התלמידים נבחרים בבחינות בכתב ובעל-פה כדי לקבל תעודת סיום לימודים וציון מעבר ללימודים גבוהים.

מערך הבחינות מורכב מבחינות ברמת בית-הספר ומבחינות ברמה הארצית, אך רק ציוני הבחינות הארציות משמשות לקבוע אם יתקבל ללימודים הגבוהים.

ציון המעבר ללימודים גבוהים מבוססים על שקלול הציונים בשישה נושאים שעליהם נבחן התלמיד בכתב בשנה השלישית ללימודי התיכון.

אם המועמד מעוניין ללמוד תחומים הדורשים ידע במקצוע מסוים, עליו לעמוד בבחינות כניסה נוספות (באדריכלות, בצילום, במוזיקה, בתרגום ופרשנות, בשפות זרות ובספרות).

9. שוייץ

¹⁸ מתוך אתר אוניברסיטת קליפורניה, http://www.universityofcalifornia.edu/admissions/undergrad_adm/paths_to_adm/freshman.html, תאריך כניסה: 31 במאי 2006.

¹⁹ מתוך אתר אוניברסיטת מישיגן, <http://www.admissions.umich.edu/prospective/prospectivefreshmen/admissionreq.html>, תאריך כניסה: 31 במאי 2006.

²⁰ מתוך אתר אוניברסיטת יוטה, <http://www.usu.edu/admissions/information>, תאריך כניסה: 31 במאי 2006.

²¹ מתוך אתר אוניברסיטת אורגון, <http://admissions.uoregon.edu/apply/freq.htm>, תאריך כניסה: 6 ביוני 2006.

²² מתוך אתר "יוריבייס", <http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=GR&language=EN>, תאריך כניסה: 30 במאי 2006.

בכל הקנטונים של הקונפדרציה השווייצרית **ציוני תעודת הבגרות** (Maturitaet) הם הקריטריון היחיד בקבלה לאוניברסיטאות ולבתי-הספר הגבוהים. הפקולטות והחוגים דורשים כתנאי קבלה ממוצע מסוים של ציוני בגרות או ציוני סף בתחומים מסוימים (הקשורים לתחום שהמועמד רוצה ללמוד).²³

10. אוסטריה

בכל המדינות הפדרליות של אוסטריה **ציוני תעודת הבגרות** (Reifeprüfung) הם הקריטריון היחיד בקבלה לאוניברסיטאות ולבתי-הספר הגבוהים.²⁴ עם זאת, כדי להתקבל לאוניברסיטאות ולפקולטות לאמנות אין צורך בתעודת בגרות, ודי בעמידה בבחינות הסיום של בית-הספר כדי להתקבל אליהן.²⁵ לכל אוניברסיטה יש דרישות משלה בדבר הממוצע של ציוני בגרות או ציוני בגרות במקצועות מסוימים הנדרשים מהמועמדים לקבלה בפקולטות מסוימות.²⁶

11. גרמניה

בגרמניה **ציוני תעודת הבגרות** הם הקריטריון היחיד בקבלה לאוניברסיטאות.

בגרמניה יש שני מסלולי לימוד בבתי-הספר התיכוניים: מסלול עיוני להשלמת 13 שנות לימוד ומסלול מקצועי להשלמת 12 שנות לימוד. כדי להתקבל לאוניברסיטאות ולבתי-ספר גבוהים כלליים צריך להיות בעל תעודת בגרות מבית-ספר עיוני (Abitur). כדי להתקבל לבית-ספר מקצועי גבוה צריך להיות בעל תעודת סיום של בית-הספר המקצועי (Abschluss).²⁷ לכל אחת מהמדינות הפדרליות יש קריטריונים הקובעים מה נדרש מבעל תעודת סיום של בית-ספר מקצועי שרוצה ללמוד באוניברסיטה או בבית-ספר גבוה כללי.²⁸ הפקולטות והחוגים דורשים ממוצע ציוני בגרות מסוים או ציוני סף בתחומים ספציפיים בבחינות בגרות (הקשורים לתחום שהמועמד רוצה ללמוד) כתנאי קבלה.

12. הונגריה

המוסד להשכלה גבוהה מחליט אם לקבל תלמיד או שלא לקבלו על-פי **ציוני בחינות הסיום של לימודי התיכון** ועל-פי הישגיו בלימודי התיכון.²⁹

13. בריטניה

האוניברסיטאות בבריטניה הן גופים אוטונומיים, ולכן הן רשאיות לקבוע את תנאי הקבלה אליהן. עם זאת, התנאי הרווח לקבלה ללימודים אוניברסיטאיים הוא **סיום שני מערכי בחינות בתקופת התיכון בציון עובר ומעלה**:³⁰

- **General Certificate of Secondary Education (GCSE)** – בחינות בנושאים שונים שהתלמידים נבחנים בהן בכיתות ט' וי' במסגרת מערכת הלימודים שלהם.

²³ מתוך אתר משרד החינוך והמדע של שווייץ, <http://www.sbf.admin.ch/htm/bildung/matur/matura-d.html>, תאריך כניסה: 30 במאי 2006.

תודה לגלעד נתן ממחלקת המידע והמחקר של כנסת על עזרתו הרבה באיסוף המידע על שווייץ, גרמניה ואוסטריה.

²⁴ מתוך אתר משרד החינוך של אוסטריה, הוראות בחינת הבגרות,

http://www.bmbwk.gv.at/medienpool/11650/nov_2004_km1.pdf, תאריך כניסה: 6 ביוני 2006.

²⁵ באוסטריה נהוגות בחינות סיום תיכון של בתי-הספר. מי שעומד בהצלחה בבחינות האלה זכאי לגשת לבחינות הבגרות, שהן בחינות

ארציות.

²⁶ מתוך אתר אוניברסיטת גראץ, http://www.uni-graz.at/ains/www/ains/www_admission.htm, תאריך כניסה: 6 ביוני

2006.

²⁷ מתוך אתר בחינות הבגרות הגרמני, <http://www.abiturloesungen.de/infos.htm>, תאריך כניסה: 30 במאי 2006.

²⁸ מתוך האתר ללימודים ולהכשרה מקצועית, <http://www.studienwahl.de>, תאריך כניסה: 30 במאי 2006.

²⁹ מתוך אתר "יוריביס", <http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=HU&language=EN>, 30

במאי 2006.

³⁰ מערך הבחינות בבריטניה מורכב, וכולל מערכי בחינות נוספים ברמות בסיסיות יותר או להכשרה טכנית. לפירוט נוסף ראה

<http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=UK&language=VO>

- יותר של נושאים שעושים התלמידים המעוניינים בכך, בדרך כלל בכיתות י"א וי"ב. (GCE – A level) General Certificate of Education Advanced level – בחינות במספר מצומצם

דנמרק

במערכת ההשכלה הגבוהה בדנמרק מסגרות שונות, החל מהכשרה מקצועית לבעלי מלאכה וכלה בלימודים אוניברסיטאיים מלאים. בכל מסגרות הלימוד ציוני בחינות סיום הלימודים³¹ הם תנאי קבלה רווח. עם זאת, לעתים נדרשים קורסים נוספים, מקצועיים או עיוניים, לשם קבלת התלמיד ללימודים גבוהים.³²

14. צ'כיה³³

הקבלה לאוניברסיטאות בצ'כיה מבוססת על ציוני בחינת הבגרות כתנאי סף, מלבד לימודי אמנות, שאליהם אפשר להתקבל על סמך בגרות מקצועית בתחום האמנות ללא תעודת בגרות עיונית. כמו כן, לכל מוסד יש אוטונומיה בקביעת נוהלי הקבלה לחוגים. רוב האוניברסיטאות עורכות מבחני קבלה שאת תוכנם הן קובעות, נוסף על מבחני הבגרות. ב-20% מהאוניברסיטאות יש גם ריאיון קבלה.

15. טבלה מסכמת

להלן טבלה המסכמת את שיטות הקבלה במדינות שנבדקו במסמך זה. הטבלה מציגה את שיטת הקבלה העיקרית הנהוגה במדינה. במסמך מוצגות שיטות נוספות לקבלה לאוניברסיטאות באותה מדינה. שלוש הקטגוריות המופיעות בטבלה:

1. קבלת הזכאים לבגרות ומיונם במהלך הלימודים.
2. מיון לאוניברסיטה לפני הלימודים שלא באמצעות מבחן פסיכומטרי – שיטת קבלה לאוניברסיטה המתבססת בעיקר על ציוני סיום התיכון.
3. מיון לאוניברסיטה לפני הלימודים גם באמצעות מבחן פסיכומטרי, וקבלה לאוניברסיטאות גם על סמך עמידה במבחן זה.

מדינה	לימודים פתוחים לכל מי שזכאי לתעודת בגרות ומיון במהלכם	מיון לפני הלימודים על-פי ציוני תעודת בגרות	מיון לפני הלימודים על סמך תעודת בגרות ומבחן פסיכומטרי
ישראל			✓
אוסטרליה		✓	
צרפת	✓		
ארה"ב			✓
יוון		✓	
שווייץ		✓	
גרמניה		✓	

³¹ יש ארבעה סוגים של בחינות סיום.

³² מתוך אתר "יורדייס", <http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=DK&language=EN>

תאריך כניסה: 4 ביוני 2006.

³³ שם.

	✓		אוסטריה
	✓		הונגריה
	✓		בריטניה
	✓		דנמרק
	✓		צ'כיה
	מתחת לגיל 20	מעל גיל 20	ניו-זילנד
		✓	בלגיה

נספח ד': הגבלת גיל הקבלה לאוניברסיטאות בישראל

(נייר עמדה מאת ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דיראסאת – מרכז ערבי למשפט ומדיניות, ומרכז חיראק לקידום השכלה הגבוהה בחברה הערבית, 2010)

מבוא

מטרת המסמך הזה היא להציג היבט מפלה במדיניות הקבלה שאוניברסיטאות בישראל נוקטות כלפי האזרחים הערבים: בכך שבחלק מחוגי הלימודים הן כורכות את הכניסה בשעריהן בגיל מינימום, הן מונעות מצעירים ערבים להירשם לאוניברסיטה מייד עם תום לימודיהם התיכוניים. הגבלת הגיל מהווה אפליה פסולה על בסיס לאום ופוגעת בשורה של זכויות וחירויות כמו הזכות לחינוך, חופש העיסוק והזכות להליך הוגן. כמו במקרים רבים אחרים, גם מדיניות מפלה זו חוסה תחת מעטה של ניטרליות-לכאורה ומלווה בשורה של הסברים והצדקות, שאת חוסר התקפות שלהם ננסה לחשוף.

תיאור המצב הקיים

פקולטות ויחידות לימוד אחדות באוניברסיטאות שונות בישראל קבעו, במסגרת תנאי הקבלה ללימודים, קריטריון סף בדמות גיל מינימאלי. תנאי זה מפלה לרעה בעיקר את המועמדים הערבים, שרובם המכריע מתחיל את לימודיו האקדמיים בגיל 18, מייד לאחר סיום הלימודים בבית הספר התיכון, בניגוד למרבית המועמדים היהודים, המתחילים את לימודיהם רק לאחר השירות הצבאי. מועמדים המבקשים להתקבל ללימודים במסגרת העתודה האקדמית של צה"ל, דהיינו מייד לאחר סיום לימודיהם התיכוניים, פטורים מסעיף הגבלת הגיל!

הגבלת הגיל, המופעלת בעיקר בלימודים במקצועות הטיפול, בפקולטות לרפואה ובבתי ספר לעבודה סוציאלית, לובשת שתי צורות שונות – ישירה ועקיפה. בצורתה הישירה, היא מתגלמת בקביעת גיל מינימאלי (19 או 20) לצורך ההרשמה. בצורתה העקיפה, היא מתגלמת בקביעת המועד האחרון בו נדרש המועמד להציג את תעודת הבגרות שלו: האוניברסיטאות קובעות מועד אחרון שהוא קודם למועד בו מפרסם משרד החינוך את ציוני בחינות הבגרות וכופות בכך על המועמדים המתנה של שנה נוספת עד לתחילת לימודיהם. גם בהקשר הזה קיים חריג המוחל על עתודאים, עבורם מסכימות האוניברסיטאות לדחות את המועד האחרון למסירת ציוני הבגרות.

הטבלה הבאה מציגה את הפקולטות וחוגי הלימוד בהם קיימת הגבלת גיל בכניסה ללימודים:

מוסד/מקצוע	אוניברסיטת תל אביב	אוניברסיטת חיפה	האוניברסיטה העברית	אוניברסיטת בן גוריון
------------	--------------------	-----------------	--------------------	----------------------

<u>עבודה סוציאלית</u>	"בני לפחות" 20	"מגיל ומעלה" 20	"מי שנולדו עד 31.12.90 ועד בכלל" 20	"גיל ומעלה" 20	
<u>סיעוד</u>	"בני לפחות" 20	"מגיל ומעלה" 20	"מי שנולד עד שנת 1988" 20	"גיל ומעלה" 20	
<u>הפרעות בתקשורת</u>	"בני לפחות" 20	"מגיל ומעלה" 20	אין מסלול	אין מסלול	
<u>פיזיותרפיה</u>	"בני לפחות" 20	"מגיל ומעלה" 20	אין מסלול	"גיל ומעלה" 20	
<u>ריפוי בעיסוק</u>	"בני לפחות" 20	"מגיל ומעלה" 20	"בני 20 שנה" אין מסלול	אין מסלול	
<u>רפואה</u>	"בני לפחות" 20	אין מסלול	אין הגבלה	"גיל ומעלה" 20	
<u>רפואת חירום</u>	אין מסלול	אין מסלול	אין מסלול	"בני ומעלה" 19	
<u>הוראה</u>	לא רלוונטי (מסלולים לבעלי תואר או לסטודנטים בשנתם השנייה)	"מגיל ומעלה" 20	לא רלוונטי (מסלולים לבעלי תואר או לסטודנטים בשנתם השנייה)	לא רלוונטי (מסלולים לבעלי תואר או לסטודנטים בשנתם השלישית)	

הטבלה מבוססת על נתונים המופיעים באתרי האינטרנט של האוניברסיטאות לקראת ההרשמה לשנת הלימודים תש"ע (על פי בדיקה שנערכה בתחילת אוקטובר 2009).

חסמי הגיל פוגעים באוכלוסייה הערבית פגיעה קשה בגלל המחסור באנשי מקצוע הקיים במקצועות הרפואה והטיפול בהם מופעלים, שהם רובם ככולם מקצועות המחייבים תקשורת לשונית ותרבותית. אלה גם המקצועות המבוקשים ביותר על ידי הסטודנטים הערבים, שחסמי הגיל מעמידים אותם בפני בחירה בין שתי חלופות רעות: לדחות את לימודיהם בשנתיים, במהלך נסיבות החיים המשתנות עלולות להרחיק משערי האוניברסיטאות, או לוותר על שאיפותיהם המקצועיות ולבחור במקצוע אחר.

חסמי הגיל מצטרפים בכך אל המבחן הפסיכומטרי, המתפקד אף הוא, הלכה למעשה, כחסם בדרך של צעירים ערבים אל האוניברסיטאות. האוניברסיטאות מציגות את המבחן הפסיכומטרי ככלי יעיל לניבוי הצלחתו האקדמית של המועמד ללימודים, אך מחקרים רבים מראים בבירור כי יכולת הניבוי שלו מוגבלת וחלשה ושמקיימת בו, מצד אחר, הטיה תרבותית ברורה, המהווה חסם בפני המועמדים בני הקבוצות הלא-הגמוניות בחברה. נתונים של המרכז הארצי לבחינות והערכה, המובאים בנייר עמדה בנושא המבחנים הפסיכומטריים, מראים כי ממוצע התוצאות של מועמדים שנבחנו בשפה העברית גבוה ב-123 נקודות מאלה שנבחנו בשפה הערבית (554 לעומת 431).

פגם אחר של הבחינה הפסיכומטרית נובע מחוסר יכולתה לחשוף את מרכיב המוטיבציה, הנחשב למרכיב מכריע במידת הצלחתם של סטודנטים באוניברסיטאות. סטודנטים מרקע כלכלי חברתי נמוך ומקצועות מקופחות בחברה, כמו הסטודנטים הערבים בישראל, נוטים להגיע למוסדות האקדמיים עם מוטיבציה

גבוהה יותר להצלחה הלימודית. נייר העמדה קרא לכן לאוניברסיטאות לבטל את המבחן הפסיכומטרי ולנקוט, עד לביטולו, שורה של צעדים שבכוחם לאזן, ולו במקצת, את ההטיה התרבותית הגלומה בו.

עמדת האוניברסיטאות – ומדוע אין לקבלה

האוניברסיטאות מנמקות את הגבלת הגיל בטענה כי מועמדים בני פחות מ-19 או 20 נעדרים את "הבשלות הנפשית" ו"החוסן הרגשי" הדרושים כדי להתמודד עם טיפול מבני אדם ומתעלמות כליל מן הקשר בין מדיניות לבין הגבלת יכולתם של המועמדים הערבים, כקבוצה, להיכנס בשעריהן.

לכאורה, זהו נימוק הגיוני שיכול להצדיק מדיניות המופעלת לשם השגתה של תכלית ראויה. אלא שהאוניברסיטאות נמנעו עד היום מלספק חומר מחקרי או אחר לביסוסו. קביעתן הגורפת בדבר בגרותו של בן 18 לעומת בגרותו של בן ה-20 היא כוללת מדי, במיוחד לאור העובדה שבפני האוניברסיטאות עומדים אמצעים אחרים לקביעת בגרותו הנפשית של המועמד – כמו מבחנים אישיים - שפגיעתם בשוויון פחותה בהרבה.

אינדיקציה חשובה לכך שטיעון הבשלות הנפשית אינו אלא כסות לאפליית המועמדים הערבים מספקת העובדה שתלמידי העתודה האקדמאית פטורים ממגבלת הגיל. הם מתחילים את לימודיהם באוניברסיטה בגיל 18 ולא ניתן לטעון כי בשלים נפשית במידה רבה יותר משאר בני גילם.

הדין הישראלי מתייחס לבשלות הנפשית בדרך אחרת מהאוניברסיטאות. בשורה של חוקים - ביניהם חוק הכשרות והאפוסטרופוסות וחוקים העוסקים בהצבעה לכנסת, באימוץ ילדים ובמכירת אלכוהול - נקבע גיל 18 כגיל הבגרות. גיל 18 הוא גם גיל הגיוס לצה"ל. האם ייתכן שאדם יהיה בוגר דיו לשאת נשק ולהשתתף בקרבות מבלי להיות בוגר דיו כדי ללמוד באוניברסיטה?

למדיניות הגבלת הגיל שאימצו האוניברסיטאות בישראל אין אח ורע מחוץ לישראל. שום מוסד אקדמי בעולם לא מגביל את תחילת הלימודים לסטודנטים בני 20 ומעלה. אוניברסיטאות אחדות (באנגליה, באירלנד, באוסטרליה, בדרום אפריקה) מטילות הגבלות גיל על המועמדים ללימודים, אך הגיל המינימאלי הוא 17 או 18 שנים. החוק בארצות הברית אוסר על הפליית מועמדים ללימודים על פי קריטריון של גיל, אם כי ללימודי הרפואה רשאים להתקבל רק בוגרי תואר ראשון שהלכה למעשה הם, במרבית המקרים, בני 21 ומעלה.

אפליה פסולה

לאור כל זאת, ברור כי הגבלת הגיל אינה אלא אפליה פסולה על רקע לאום, המופנית בעיקר כלפי הציבור הערבי במסווה של מדיניות קבלה ניטראלית ואובייקטיבית. הגיל המינימאלי תפור לפי מידותיהם של המשרתים בצבא והמדיניות במרכז עומד נועדה להדגיש את המסר על פיו אין לתת "יתרון" אקדמי למי שפטור מגיוס חובה לצבא. המדיניות הזאת פוגעת בשורה של זכויות יסוד. יש בה פגיעה בעיקרון השוויון (כי מפלה את הצעירות והצעירים על רקע השתייכותם הקבוצתית), בזכות לחינוך ובזכות להשכלה גבוהה הנגזרת ממנה (כי מונעת לימודים מבני אדם העומדים ברף הציונים הנדרש) ובחופש העיסוק (כי מונעת מצעירים לעסוק במקצוע המועדף עליהם).

שימוש פסול בעיקרון החופש האקדמי

תוך שימוש בעיקרון החופש האקדמי, האוניברסיטאות טוענות כי קביעת תנאי הקבלה הוא עניין מקצועי פנימי שאסור לגורמים חיצוניים כלשהם להתערב בו. זהו שימוש פסול בעיקרון החופש האקדמי, שאינו בלתי מוגבל ובוודאי שאינו מתיר להפלות מועמדים על בסיס גזע או לאום. שהרי אם כך, מה היה מונע מהאוניברסיטאות בישראל לשחזר תקופות חשוכות בהם אוניברסיטאות במקומות אחרים אסרו על כניסת קבוצות שלמות לתוכן? עקרון החופש האקדמי מעוגן בסעיף 15 לחוק המועצה להשכלה גבוהה משנת 1958; סעיף 19 לאותו חוק קובע בפירוש כי "לעניין קבלת תלמידים ומינוי הסגל האקדמי לא יפלה המוסד להשכלה גבוהה בין מועמדים שונים אך בשל גזעם, מינם, דתם, לאומיותם או מעמדם החברתי."

סיכום

המיעוט הערבי בישראל סובל מאפליה ומקיפוח בתחומים רבים. ההשכלה הגבוהה, שהיא כלי מרכזי לניידות חברתית, יכולה לקדם את החברה הערבית בישראל. למרבה הצער, בחרו האוניברסיטאות בהצבת

עוד חסם בדרכו של הציבור הערבי. חומרתה של אפליה זו מתגברת על רקע המחסור המיוחד באנשי מקצוע ערבים, הקיים דווקא בתחומים הפרא-רפואיים בהם הונהגה הגבלת הגיל. בשל אפקטיביות הטיפול בשפת אמו של המטופל, הכשרתם של אנשי מקצוע ערבים בתחומים האלה היא צורך חיוני בדרך לקידומו של המיעוט הערבי בישראל.

על האוניברסיטאות לחזור בהן ממדיניותן המפלה.